

Dominika Żukowska-Gardzińska, WT UKSW w Warszawie

Teologiczne i aksjologiczne aspekty idei słowiańskiej w myśli Jana Pawła II

Theological and axiological aspects of the idea of Slavic in the thought of John Paul II

STRESZCZENIE:

DEFINIOWANA PRZEZ JANA PAWŁA II IDEA SŁOWIAŃSKA UKSZTAŁTOWAŁA SIĘ POPRZEZ ODPOWIEDZ NA TRZY PYTANIA. PO PIERWSZE CZY POMIMO RÓŻNORODNOŚCI NARODÓW SŁOWIAŃSKICH MOŻNA MÓWIĆ O ICH WSPÓLNOŚCI? PO DRUGIE CZY SŁOWIAŃSKOŚĆ JAKO ZBIÓR RÓŻNYCH GEOGRAFICZNIE MIEJSC MOŻE URZECZYWIŚNIAĆ JAKĄS WARTOŚĆ WSPÓLNA? PO TRZECIE, KTÓRE MOŻE POWINNO POJAWIĆ SIĘ JAKO PIERWSZE, CZY ISTNIEJE JAKIŚ PONAD PRZYRODZONY SENS I MISJA NARODÓW SŁOWIAŃSKICH? ODPOWIEDZ JEST POZYTYWNA DLA WSZYSTKICH TRZECH PYTAŃ. TAK DLA WARTOŚCI, TAK DLA WSPÓLNOTY I TAK DLA TRANSCENDENCJI, ALE POD WARUNKIEM, ŻE SŁOWIAŃSKOŚĆ ROZUMIEMY JAKO PEWIEN ETOS. JAKO PEWNE IDEALNE ZAŁOŻENIE, ŻE TĘ RÓŻNORODNOŚĆ PAŃSTW ŁĄCZY ZBIÓR NORM I WARTOŚCI, DZIĘKI KTÓRYM MOGĄ ONE PRZEKSZTAŁCAĆ KULTURĘ. W WARSTWIE ZEWNĘTRZNEJ TZW. SPOŁECZNEJ SENS IDEI SŁOWIAŃSKIEJ JEST PODWÓJNY. JEST NIM DETERMINACJA W KIERUNKU BUDOWANIA JEDNOŚCI MIESZKAŃCÓW EUROPY ORAZ POWAŻNE TRAKTOWANIE WARTOŚCI SŁOWIAŃSKICH JĘZYKÓW I KULTURY JAKO NOŚNIKÓW PRAWDY O CZŁOWIEKU I ŚWIECIE. W WARSTWIE WEWNĘTRZNEJ, TEOLOGICZNEJ IDEA TA MA SWOJE ŹRÓDŁO W BIBLIJNYM OBRAZIE STAROTESTAMENTOWEJ WIEŻY BABEL I NOWOTESTAMENTALNYM ZESŁANIU DUCHA ŚWIĘTEGO. WIEŻA BABEL JEST SYMBOLEM SAMODZIELNOŚCI CZŁOWIEKA, KTÓRY UZNAŁ, ŻE W SWOIM ŻYCIU NIE

ABSTRACT:

THE SLAVIC IDEA AS DEFINED BY JOHN PAUL II WAS SHAPED THROUGH ANSWERS TO THREE QUESTIONS. FIRSTLY, WOULD IT BE POSSIBLE TO TALK ABOUT THE COMMUNITY/UNITY OF SLAVIC NATIONS DESPITE THE DIFFERENCES BETWEEN THEM? SECONDLY, CAN THE SLAVICITY UNDERSTOOD AS A SET OF DIFFERENT GEOGRAPHICAL LOCATIONS REPRESENT ANY COMMON VALUE? THIRDLY, A QUESTION THAT PROBABLY SHOULD HAVE COME FIRST, DOES ANY SUPERNATURAL MEANING AND MISSION OF THE SLAVIC NATIONS IN FACT EXIST? THE ANSWER TO ALL THE THREE QUESTIONS IS POSITIVE. YES FOR THE VALUES, YES FOR THE COMMUNITY/UNITY, AND YES FOR THE TRANSCENDENCE, PROVIDED HOWEVER THAT THE SLAVICITY IS UNDERSTOOD AS A KIND OF ETHOS, AS AN IDEAL PREMISE THAT THIS VARIETY OF COUNTRIES ARE CONNECTED BY A SET OF COMMON NORMS AND VALUES THAT ALLOW THE SLAVIC NATIONS TO TRANSFORM CULTURE. ON AN OUTER, SOCIAL LEVEL, THE MEANING OF THE SLAVIC IDEA IS TWOFOLD. ON ONE HAND, IT IS THE DETERMINED EFFORT FOCUSED ON CREATING UNITY OF THE INHABITANTS OF EUROPE, AND ON THE OTHER HAND, IT INVOLVES TREATING SERIOUSLY THE VALUES OF SLAVIC LANGUAGES AND CULTURE AS A MEANS TO CONVEY TRUTH ABOUT THE MAN AND THE WORLD. ON AN INNER, THEOLOGICAL LEVEL, THE SLAVIC IDEA HAS ITS ROOTS IN THE BIBLICAL IMAGE OF THE OLD TESTAMENT TOWER OF BABEL AND THE NEW TESTAMENT DESCENT OF THE HOLLY SPIRIT.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

POTRZEBUJE BOGA. JEJ BUDOWĘ ZATRZYMAŁO POMIESZANIE JĘZYKÓW JEJ BUDOWNICZYCH, PRZEZ CO NIE MOŻNA BYŁO DALEJ TWORZYĆ SPOŁECZEŃSTWA W JEDNOŚCI I ZGODZIE. ZDANIEM JANA PAWŁA II DRAMAT WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA JEST PODOBNY DO DRAMATU CZŁOWIEKA WSZYSTKICH CZASÓW I PRZYPOMINA SYTUACJĘ Z CZASÓW WIEŻY BABEL.

BIBLIJNĄ ODPOWIEDZIĄ NA TĘ SYTUACJĘ JEST WYDARZENIE ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO, MOCĄ KTÓREGO LUDZIE ZACZYNAJĄ MÓWIĆ JĘZYKAMI ŚWIATA, A WIĘC MOGĄ POWRÓCIĆ DO JEDNOŚCI I BUDOWY WSPÓLNEGO SPOŁECZEŃSTWA.

IDEA SŁOWIAŃSKA JANA PAWŁA II ZASADA SIĘ WIĘC NA ETOSIE JEDNOŚCI I BRATERSTWA. IDEA TA TO TAKŻE WEZWANIE BY PRZEŻYWAĆ BRATERSTWO NIE JAKO UTOPIĘ, ALE JAKO REALNĄ RZECZYWISTOŚĆ. WARTOŚĆ POWSZECHNEGO BRATERSTWA JEST TYM CO NA POZIOMIE ETOSU SCALA SŁOWIAŃSKI ŚWIAT W JEGO WŁASNYM DUCHOWYM BYCIE I CO ŁĄCZY GO Z CAŁĄ CHRZEŚCIJAŃSKĄ EUROPĄ. WARTOŚCI TE SĄ WAŻNIEJSZE OD TEGO, CO DZIELI WEWNĘTRZNIE SŁOWIAN JAK I CO ODRÓŻNIA ICH OD INNYCH KULTUR EUROPY.

SŁOWA KLUCZOWE:

IDEA SŁOWIAŃSKA, BRATERSTWO, EUROPA, JAN PAWEŁ II, CYRYL I METODY

THE TOWER OF BABEL SYMBOLISES MAN'S QUEST FOR INDEPENDENCE, AND HIS BELIEF THAT HE DIDN'T NEED GOD IN HIS LIFE ANY MORE. THE ERECTION OF THE TOWER OF BABEL WAS HAMPERED BECAUSE THE LANGUAGE OF ITS BUILDERS WAS CONFUSED, THUS PREVENTING THE ESTABLISHMENT OF A COMMUNITY IN CONCORD AND HARMONY. ACCORDING TO JOHN PAUL II, THE TRAGEDY OF CONTEMPORARY MAN IS THAT OF EVERYMAN, CORRESPONDING TO THE SITUATION FROM THE TIMES OF THE TOWER OF BABEL. THE BIBLICAL RESPONSE TO THIS SITUATION IS THE DESCENT OF THE HOLLY SPIRIT – EMPOWERED BY THIS EVENT, PEOPLE START TO SPEAK LANGUAGES OF THE WORLD AND CAN AGAIN UNITE AND TOGETHER ATTEMPT TO BUILD A COMMUNITY.

THUS THE SLAVIC IDEA OF JOHN PAUL II IS BASED ON THE ETHOS OF UNITY AND BROTHERHOOD. IT CALLS FOR EXPERIENCING THE BROTHERHOOD NOT AS A UTOPIA BUT AS A REALITY. THE VALUE OF THE BROTHERHOOD OF MEN IS WHAT AT THE LEVEL OF ETHOS UNITES THE SLAVIC WORLD IN ITS OWN SPIRITUAL EXISTENCE AND WHAT CONNECTS IT WITH THE ENTIRE CHRISTIAN EUROPE. THESE VALUES ARE MORE IMPORTANT THAN THE INTERNAL DIFFERENCES BETWEEN SLAVS THAT DIVIDE THEM AND THEY DISTINGUISH THE SLAVS FROM OTHER CULTURES OF EUROPE.

KEYWORDS:

THE IDEA OF SLAVIC, BROTHERHOOD, EUROPE, JOHN PAUL II, CYRIL AND METHODIUS

Jan Paweł II a idea słowiańska to bardzo ważny temat dla pontyfikatu papieża Polaka, choć jako przestrzeń problemowa dla nauk teologicznych, slawistycznych, jak i historycznych jest bardzo mało zbadana, a przez to niewidoczna¹. Trudność analizy tego tematu pogłębia fakt, że Jan Paweł II nigdy wprost nie wypowiedział się na temat idei słowiańskiej, a tym bardziej jej nie zdefiniował. Istnieje natomiast szereg przesłanek, które wskazują, jak wielkie znaczenie upatrywał w obecności Słowian w Europie i jak dużą rolę przypisywał aksjologicznym aspektom słowiańskiego świata.

Zainteresowanie Karola Wojtyły słowiańskością pojawiło się już w wieku szkolnym, kiedy to zetknął się z twórczością Cypriana Kamila Norwida. Jako papież rozwijał

¹ Problematyka Słowian obecna jest w monografiach zajmujących się zderzeniem cywilizacyjnym Wschodu i Zachodu. Niekiedy pojawiają się w nich próby zdefiniowania pojęcia „słowiańskość”. Nie ma natomiast wzmianki o idei słowiańskiej jako pewnego zbioru poglądów. Por. S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2000; R. Picchio, *Latinitas Slavicae Romanae*, w: *Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, red. J. Axer, z. 1-2, Warszawa 1995, s. 11-18; A.W. Mikołajczak, *Latinitas polska w uniwersum kultury europejskiej*, w: *Poszukiwanie Europy. Zjazd Gnieźnieński a idea zjednoczonej Europy*, red. A.W. Mikołajczak i L. Mrozewicz, „Studia Europaea”, t. 1, Poznań 2000, s. 27-36.

tę ideę poprzez budowanie pontyfikatu opartego na wartościach jedności i powszechnego braterstwa. Liczne wyniesienia na ołtarze błogosławionych i świętych z kręgu Słowian, których dokonał papież, wpłynęło na skierowanie uwagi całego świata na słowiańską duchowość, jej wartości i historię ziem Słowiańszczyzny. Kluczowa dla tematu jest tu Encyklika *Slavorum Apostoli*² oraz papieskie gesty pojednania z Kościołem prawosławnym. Nie ma wątpliwości, że idea słowiańska wpłynęła na kształt Kościoła za jego pontyfikatu, jak i budowała nowe relacje w polityce międzynarodowej.

Idea słowiańska Jana Pawła II kształtowała się poprzez odpowiedź na trzy pytania. Po pierwsze, czy pomimo różnorodności narodów słowiańskich można mówić o ich wspólnocie? Po drugie, czy słowiańskość jako zbiór mieszkańców różnych geograficznie terenów może urzeczywistniać jakąś wartość wspólną? Po trzecie, pytanie które być może powinno pojawić się jako pierwsze, czy istnieje jakiś ponad przyrodzony sens i misja narodów słowiańskich?

Odpowiedź jest pozytywna na wszystkie trzy pytania, pod warunkiem, że słowiańskość rozumiemy jako pewien etos. Jako idealne założenie, że tę różnorodność państw łączy zbiór norm i wartości, dzięki którym mogą przekształcać kulturę.

Źródła idei słowiańskiej

Idąc tropem rozważań prof. Ryszarda Łuźnego³, Wojtyła jako papież ujawnia po raz pierwszy wyraźnie ideę słowiańską w homilii gnieźnieńskiej, wygłoszonej na Wzgórzu Lecha 3 czerwca 1979 roku. *Czyż Chrystus tego nie chce, czy Duch Święty tego nie rozrządza, ażeby ten papież, który nosi w swojej duszy szczególnie wyrazisty zapis dziejów własnego narodu od samego jego początku, ale także i dziejów pobratymczych, sąsiednich ludów i narodów, na sposób szczególny nie ujawnił i nie potwierdził w naszej epoce ich obecności w Kościele?*

*Czyż Chrystus tego nie chce, czy Duch Święty tego nie rozrządza, ażeby ten papież – Polak, papież-Słowianin, właśnie teraz odsłonił duchową jedność chrześcijańskiej Europy, na którą składają się dwie wielkie tradycje: Zachodu i Wschodu?*⁴

Przemówienie to odczytywane jest jako program powrotu narodów słowiańskich do ich kulturowych, duchowych, a przede wszystkim etnicznych korzeni. Papież zwrócił w nim szczególną uwagę na znaczenie języka w budowaniu wspólnoty, gdyż za pomocą słów współtworzy się dziedzictwo chrześcijańskiej Europy.

Kolejny kluczowy tekst pontyfikatu to List apostolski *Egregiae virtutis* z 31 grudnia 1980 roku, którym Jan Paweł II ustanowił misjonarzy Cyryla i Metodego współpatronami Europy. Przypomniął, że historia krajów słowiańskich rozwijała się równocześnie

² Jan Paweł II, Encyklika *Slavorum Apostoli* (Rzym, 2.06.1985). Dalej cyt.: SA.

³ Prof. dr hab. Ryszard Łuźny był polskim filologiem, historykiem literatury i kultury wschodniosłowiańskiej. Interesował się myślą słowiańską Jana Pawła II. Zob. tegoż, *Myśl słowiańska Jana Pawła II. Zbiór artykułów*, red. J. Orłowski, A. Woźniak, Lublin 2008; tegoż, *Kraje i narody słowiańskie w myśli religijnej Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze*, seria 9, Warszawa 1998, s. 45-66.

⁴ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha (Gniezno, 3.06.1979), 5.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

z ich ewangelizacją, a z tego cywilizacyjnego korzenia wyrosła kultura całego kontynentu⁵. W tradycji kultury chrześcijańskiej pojęcie patrona nie ma jedynie znaczenia symbolicznego. Ustanowienie św. Cyryla i Metodego wraz ze św. Benedyktem współpatronami kontynentu, określiło drogę, jaką Jan Paweł II wybrał dla Europy – będzie to jej nierozdzielność⁶ z chrześcijaństwem, a tym samym jedność kultury europejskiej i Kościoła. Ustanowienie nowych patronów Europy oznaczało, że papież rozumiał historię krajów słowiańskich w kontekście ich ewangelizacji i nie chciał postrzegać państw słowiańskich inaczej jak przez pryzmat wartości chrześcijańskich, które tę kulturę ukształtowały i nadal ją formują.

Najważniejszym tekstem pozostaje encyklika *Slavorum Apostoli*, napisana w 1100-lecie dzieła ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego. W dokumencie tym papież doprowadza do końca proces przywracania Kościołowi zachodniemu tradycji cyrylometodiańskiej. Rozumie ją jako ważny element w życiu Kościoła powszechnego i w kultury europejskiej. Według niego dzieło Cyryla i Metodego pozwoliło dokonać nie tylko ewangelizacji, ale uszanować wartości każdej narodowej kultury, *wprowadzić te kultury w życie Kościoła*⁷. Ewenement pracy braci z Solunia nie polegał tylko na ewangelizacji Słowian, ale na sposobie, w jaki to czynili (bezkrwawo, bez agresji, bez niszczenia zastanej kultury). Wyprzedzili tym samym postanowienia Soboru Watykańskiego II w kwestii inkulturacji, a więc naturalnego włączenia orędzia ewangelicznego w poszczególne kultury.

Zainteresowania młodego Wojtyły

Spotkanie młodego Karola Wojtyły z twórczością Cypriana Kamila Norwida mogło rozpocząć jego zainteresowanie Słowiańskością. Norwid był najczęściej cytowanym przez niego poetą. Z okazji 180. rocznicy urodzin Cypriana Norwida 2 lipca 2001 roku podczas audiencji dla Polaków w Watykanie powiedział, że w tej twórczości odczytał społeczny wymiar swojego pontyfikatu (*ponti fex* – budowanie mostów). Miał na myśli budowanie takiego społeczeństwa, które będzie łączyło człowieka z człowiekiem, a wszystkich z Bogiem.

*Człowiek to kapłan, jeszcze „bezwiedny i niedojrzały”, którego życiowym zadaniem jest od samego początku budowanie mostów (ponti-fex) łączących człowieka z człowiekiem, a wszystkich z Bogiem. Marne są społeczeństwa, w których zanika ów kapłański charakter osoby ludzkiej. Ta myśl zawsze była mi bliska. Mogę powiedzieć, że w pewnym stopniu kształtuje ona społeczny wymiar mojego pontyfikatu*⁸.

Motyw słowiański jest bardzo znamieny dla twórczości Norwida (kluczowe są tu wiersze *Słowianin* czy *Do publicystów Moskwy*, gdzie Norwid podejmuje temat wielkości moralnej Słowian). Młody Wojtyła musiał zapewne pozostawać także pod

⁵ Zob. R. Łużny, *Kraje i narody słowiańskie*, dz. cyt., s. 252.

⁶ Zob. tamże.

⁷ SA, 22.

⁸ Jan Paweł II, Z okazji 180. rocznicy urodzin Cypriana Norwida (Watykan, 2.07.2001).

Motyw słowiański jest bardzo znamienny dla twórczości Norwida (kluczowe są tu wiersze Słowianin czy Do publicystów Moskwy, gdzie Norwid podejmuje temat wielkości moralnej Słowian). Młody Wojtyła musiał zapewne pozostawać także pod wpływem Juliusza Słowackiego, który napisał profetyczny wiersz Słowiański papież – *Pośród niesnasek Pan Bóg uderza/ W ogromny dzwon:/ Dla Słowiańskiego oto Papieża/ Otworzył tron.*

wpływem Juliusza Słowackiego, który napisał profetyczny wiersz *Słowiański papież – Pośród niesnasek Pan Bóg uderza/ W ogromny dzwon:/ Dla Słowiańskiego oto Papieża/ Otworzył tron.*

Wojtyła w swojej wczesnej twórczości literackiej sięgał już do wątków słowiańskich. Najbardziej dosłowny a jednocześnie najbardziej symboliczny w przekazie jest napisany w 1939 roku *Psalterz renesansowy (Księga słowiańska)*, gdzie pisze o swojej słowiańskiej duszy celebrującej wolność i tęsknotę za spotkaniem z transcendencją uobecnioną w ziemi słowiańskiej. W jego wierszach nawet Chrystus w najświętszym sakramencie jest nazywany „Ciałem słowiańskim” – jakże wymownie, gdy w VIII *Księdze słowiańskiej* używa słów: w *monstrancji słowiański niosą Sakrament*⁹. Poetycko opisuje takie wartości, jak wolność i bezpieczeństwo domowego ogniska. Nadaje im rangę mitu słowiańskiego, a więc idei, która buduje tożsamość, podtrzymuje więzi społeczne.

Można więc podsumować, że jest w pewnym sensie spadkobiercą słowiańskiego romantyzmu i jego wrażliwości. Niewątpliwie miało to wpływ na uformowanie się jego idei słowiańskiej i sposób jej upowszechniania.

Prawdopodobnie to także za przyczyną kształtującej się w nim idei słowiańskiej powiedział do tłumów na placu św. Piotra zaraz po wyborze na Stolicę Piotrową, że jest papieżem z dalekiego kraju, ale jakże bliskiego przez wspólnotę wiary i tradycji chrześcijańskiej. Świat słowiański jawił się bowiem dla Włochów – spadkobierców kultury rzymskiej, jako odległy i obcy. Papież tym pierwszym przemówieniem rozpoczął realizację swojej misji słowiańskiej. *Najdostojniejsi Kardynałowie już powołali nowego biskupa Rzymu. Powołali go z dalekiego kraju, z dalekiego, lecz zawsze tak bliskiego przez łączność w wierze i tradycji chrześcijańskiej*¹⁰.

⁹ K. Wojtyła, *Symphonie – Scalenia*, 1, w: K. Wojtyła, A. Bujak, *Renesansowy psalterz (Księga słowiańska). Poezje słowem i światłem pisane*, Kraków 1999, s. 51.

¹⁰ Jan Paweł II, Przemówienie do wiernych (Watykan, 16.10.1978).

Zaskakujące związki biblijne

W aksjologii słowiańskiego świata dla Jana Pawła II główną wartość stanowiła jedność. Bardzo często mówił o niej w kontekście św. Stanisława, uważanego za spoiwo europejskich wartości. *Europa stale podzielona, nie może przestać szukać korzeni swej podstawowej jedności. Musi zwrócić się do chrześcijaństwa. Bez względu na różnice tradycji, jakie zachodzą na terenie europejskim pomiędzy jego wschodnim i zachodnim odłamek, jest to przecież to samo chrześcijaństwo, wywodzące się od tego samego, jednego Chrystusa, przyjmujące to samo słowo Boże, nawiązujące do tych samych dwunastu apostołów. Ono właśnie znajduje się u korzeni dziejów Europy*¹¹.

Równocześnie, gdy wspominał o św. Stanisławie, pojawiło się odniesienie do nowotestamentalnego wydarzenia Zesłania Ducha Świętego. *Dobrze się stało, że moja pielgrzymka do Polski [mowa tu o I pielgrzymce do Ojczyzny w 1979 roku – DZG], związana z 900. rocznicą męczeńskiej śmierci św. Stanisława, wypadła w okresie Zesłania Ducha Świętego. Tych słów nie można zrozumieć bez odesłania do idei słowiańskiej. Jedność zapuszcza swe korzenie w życiu narodu – tak jak zapuściła korzenie w trudnym okresie dziejów Polski za sprawą św. Stanisława – wówczas, gdy życie ludzkie na różnych poziomach poddane jest wymogom sprawiedliwości i miłości*¹².

Wieża Babel

Teologiczne źródła idei słowiańskiej pozostają powiązane z starotestamentową wieżą Babel i nowotestamentalnym Zesłaniem Ducha Świętego. Wieża Babel¹³ – jest symbolem samodzielności człowieka, który uznał, że w swoim życiu nie potrzebuje Boga; w zamysle ludzi miała być zewnętrznym symbolem jedności społecznej, ale i laickiej. Jedność bez Boga zatrzymało tzw. pomieszanie języków, przez co z braku możliwości porozumienia, ludzie stali się niezdolni do zgody. Dlaczego upadł ten piękny projekt jedności, wspólnoty, którego symbolem była wieża? Dlatego, że *skoncentrowali się na horyzontalnym wymiarze pracy i życia społecznego, a nie na wertykalnym*¹⁴. Dramat współczesnego człowieka jest podobny do dramatu człowieka wszystkich czasów i przypomina sytuację z czasów wieży Babel. Ludzie postanowili, że zbudują miasto bez Boga, że wybudują wieżę własnymi rękami, że zjednoczą się w społeczeństwo i staną się silni bez Niego¹⁵. Mieszkańcy całej ziemi mieli jedną mowę i powiedzieli do siebie *Chodźcie, zbudujemy sobie miasto i wieżę, której wierzchołek będzie sięgał nieba, i w ten sposób uczynimy sobie znak, abyśmy się nie rozproszyli po całej ziemi. Bóg rozproszył ich po całej ziemi i pomieształ im języki*¹⁶.

¹¹ Tenże, Przemówienie do Konferencji Episkopatu Polski (Częstochowa, 5.06.1979), 4.

¹² Tenże, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej pod Szczytem Jasnej Góry dla pielgrzymów z Dolnego Śląska i Śląska Opolskiego (Częstochowa, 5.06.1979), 3.

¹³ Zob. tenże, Adhortacja *Recontiliatio et paenitentia* (Rzym, 2.12.1984), 13.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. Rdz 11,1.

¹⁶ Rdz 11,4.

Urzeczywistnienie idei słowiańskiej byłoby więc drogą powrotu do sytuacji sprzed „wieży Babel”. Kultura słowiańska poprzez swój język buduje jedność wraz ze wszystkimi innymi narodami świata. Wydarzenie Zesłania Ducha Świętego, które papież łączył z symboliką św. Stanisława – patrona Europy, jest wskazaniem drogi powrotu. Obecność Boga w życiu Europy oraz jedność jej mieszkańców budowana na wartościach chrześcijańskich, to duchowe korzenie, które pozwoliłyby zapobiec rozpadaniu się wspólnoty europejskiej.

W teologii wieża Babel jest symbolem grzechu człowieka, który z wymiaru indywidualnego (Adam i Ewa w raju) rozwija się w grzech społeczny (wieża Babel). Jego istotą jest odmowa podporządkowania się Bogu, co prowadzi do zburzenia wewnętrznej równowagi, pojawienia się pierwszych konfliktów, sprzeczności, różnicy zdań. Niezгода między ludźmi powiększa się, ewaluuje, pogłębia się do wymiarów społecznych, uniemożliwiając prawdziwą, konstruktywną jedność.

Cel idei słowiańskiej

Urzeczywistnienie idei słowiańskiej byłoby więc drogą powrotu do sytuacji sprzed „wieży Babel”. Kultura słowiańska poprzez swój język buduje jedność wraz ze wszystkimi innymi narodami świata. Wydarzenie Zesłania Ducha Świętego, które papież łączył z symboliką św. Stanisława – patrona Europy, jest wskazaniem drogi powrotu. Obecność Boga w życiu Europy oraz jedność jej mieszkańców budowana na wartościach chrześcijańskich, to duchowe korzenie, które pozwoliłyby zapobiec rozpadaniu się wspólnoty europejskiej. Idea słowiańska jest także przypomnieniem Europie, że do niej przynależą Słowianie, zmarginalizowani na tym kontynencie w XX i XXI wieku.

Społeczne znaczenie idei słowiańskiej

W warstwie społecznej, zewnętrznej sensem idei słowiańskiej jest więc przywrócenie społeczności europejskiej jedności oraz zwrócenie uwagi na znaczenie języka i kultury jako nośników prawdy o człowieku i świecie. W warstwie wewnętrznej papież wskazywał w homilii na Wzgórzu Lecha na obraz Wieczernika i Zesłanie Ducha Świętego. Rozu-

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

miał szerzenie idei słowiańskiej jako przypomnienie, że wśród języków świata w Wieczerniku musiał być także i język Słowian.

Kiedy dzisiaj, w uroczystość Zesłania Ducha Świętego Roku Pańskiego 1979, sięgamy do tych fundamentów, nie możemy nie słyszeć – obok języka naszych praojców – także innych języków słowiańskich i pobratymczych, którymi wówczas zaczął przemawiać szeroko otwarty wieczernik dziejów. Nie może zwłaszcza nie słyszeć tych języków pierwszy w dziejach Kościoła papież – Słowianin¹⁷.

Jan Paweł II jako spadkobierca słowiańskiego romantyzmu wprowadził głos Słowian nie tylko do Europy, ale i do świata. Według niego samo polityczne i gospodarcze zjednoczenie Europy to wciąż za mało. To za jego pontyfikatu do wspólnoty języków dodano niesłyszalny dotychczas głos Słowian. Podczas podróży apostolskich czy audiencji przemawiał i pozdrawiał w języku swoich rozmówców. Nie był to tylko środek do bezpośredniej komunikacji czy zabieg psychologiczny, prowadzący do zjednania sobie ludzi.

Powszechne braterstwo

Istotę kultury Słowian stanowią więc wypracowane relacje między człowiekiem a światem, czyli akceptowany przez dane społeczeństwo system wartości duchowych. W tym aksjologicznym systemie wspólne narodom słowiańskim są jedność i braterstwo. Stąd tak silnie obecne w wypowiedziach Jana Pawła II jest przekonanie o możliwym przekształcaniu Europy w duchu idei jedności i braterstwa. Wartości tych nie da się jednak w żaden sposób narzucić. Wymagają wewnętrznej pracy każdego z jej mieszkańców. Dopiero wtedy możliwe jest urzeczywistnienie *powszechnego braterstwa* (to pojęcie używane przez Jana Pawła II). Stają się swoistego rodzaju etosem i drogowskazem dla świata. Jego zewnętrzną oznaką są m.in. beatyfikacje i kanonizacje (prawie 2000 osób), których dokonał na całym świecie. W trakcie podróży apostolskich do krajów słowiańskich wynosił na ołtarze osoby otoczone kultem w kraju, który odwiedzał. W odniesieniu do krajów słowiańskich była to kanonizacja trzech koszyckich męczenników: Melchiora Grodzieckiego, Marka Kruza oraz Stefana Pongrącza ze Słowacji oraz kanonizacje bł. Jana Sarkandra i bł. Zdzisławy z Lemberku z Czech; a także beatyfikacje: abpa Józefa Wilczewskiego i ks. Zygmunta Gorazdowskiego z Ukrainy; bpa Antoniego Marcina Słomśka ze Słowenii, kard. Alojzego Stepinaca i s. Marii od Jezusa Ukrzyżowanego z Chorwacji; Ivana Merza z Bośni i Hercegowiny; trzech kapłanów: o. Kamena Wiczewa, o. Pawła Dżdżowa i o. Jozafata Sziszkowa z Bułgarii. Znamienne, że wyniesienia na ołtarze dokonywane przez poprzedników Jana Pawła II nie były tak liczne. Dla przykładu od 1588 roku, kiedy to utworzono Kongregację Obrzędów, do czasu pontyfikatu Jana Pawła II ogłoszono zaledwie 63 Polaków i Polek błogosławionymi (w zasadzie nie były to nowe orzeczenia, ale potwierdzenie kultu *od niepamiętnych czasów*); za pontyfikatu papieża Polaka miały miejsce takie 154 beatyfikacje i 9 kanonizacji¹⁸.

¹⁷ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha, dz. cyt., 5.

¹⁸ W sumie w czasie swojego pontyfikatu Jan Paweł II kanonizował 482 i beatyfikował 1343 osoby.

Osiągnąć poczucie ogólnoludzkiego braterstwa w tak różnorodnym dzisiaj świecie można poprzez dialog. Ze strony słowiańskiej zakładałby on wydobycie tego, co ten świat scala w jego własnym duchowym bycie i co łączy go z całą chrześcijańską Europą. Jest to istotniejsze od tego, co dzieli Słowiańszczyznę w niej samej i co odróżnia ją od Zachodu. Sens słowiańskiego spotkania z chrześcijaństwem to poszukiwanie takich pojęć, które integralnie wiązałyby ze sobą dwa poziomy tego doświadczenia – kulturowy i religijny.

Zarzucono Janowi Pawłowi II, że zbyt łatwo wyraża zgodę na wyniesienie na ołtarze, a przez to szafuje pojęciem „święty”, zmieniając jego znaczenie. Perspektywa idei słowiańskiej obraca te zarzuty w atuty tego pontyfikatu. Upowszechniając biografie świętych Słowian, potwierdzał tylko, jak wielkie wspólne dziedzictwo wartości łączy tych wszystkich świętych – to wspólna odpowiedzialność za budowanie społeczeństwa sprawiedliwego, zgodnego, solidarnego i żyjącego w pokoju¹⁹. Wzór jedności, powszechnego braterstwa odnaleźć można tam, gdzie człowiek odwołuje się do duchowych wartości.

Zakończenie

Świadomość obecności i działania Ducha Świętego, szczególnie realność wydarzenia Pięćdziesiątnicy, Zesłania Ducha Świętego, dostarcza człowiekowi nowych kryteriów wyjaśniania porządku i celowości świata²⁰. Mówi o komunii osób, wspólnocie narodów, co w przełożeniu na język religijny znaczy tyle co wspólnota Kościoła powszechnego, a nawet jego sakramentalność. To idea słowiańska przynosi otwartość na powszechne braterstwo, dokonujące się poprzez otwartość na drugiego człowieka, co z kolei wyraża się w umiłowaniu wolności. Otwartość na powszechne braterstwo prowadzi do zrozumienia drugiego człowieka, a to z kolei do realnego odczucia, czym jest wolność.

W tym duchu orędzie Jana Pawła II do młodzieży brzmi jak prorocтво: *W tym świecie powołani jesteście by przeżywać braterstwo nie jako utopię, ale jako realną rze-*

¹⁹ Zob. Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej pod Szczytem Jasnej Góry..., dz. cyt., 11.

²⁰ Zob. Jan Paweł II, Adhortacja *Sollicitudo rei socialis* (Rzym, 30.12.1987), 40.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

czywistość²¹. Wydaje się także, że cała idea słowiańska Jana Pawła II ma charakter profetyczny. Zakłada realną, nie utopijną wizję jedności wszystkich ludzi. W pełni autentyczna globalizacja braterstwa może zrealizować się tylko w nawiązaniu do wartości duchowych. *Śpiesząc z pomocą braciom w potrzebie, chrześcijanin odzyskuje braterstwo utracone na skutek grzechu i prosi Chrystusa o to, by mógł osiągnąć to doskonale braterstwo, którego pierwociny stanowi Kościół*²².

Osiągnąć poczucie ogólnoludzkiego braterstwa w tak różnorodnym dzisiaj świecie można poprzez dialog²³. Ze strony słowiańskiej zakładałby on wydobycie tego, co ten świat scala w jego własnym duchowym bycie i co łączy go z całą chrześcijańską Europą. Jest to istotniejsze od tego, co dzieli Słowiańszczyznę w niej samej i co odróżnia ją od Zachodu. Sens słowiańskiego spotkania z chrześcijaństwem to poszukiwanie takich pojęć, które integralnie wiązałyby ze sobą dwa poziomy tego doświadczenia - kulturowy i religijny. ■

BIBLIOGRAFIA

- Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, Adhortacja *Nova nadzieja dla Libanu* (Bejrut, 10.05.1997).
- Jan Paweł II, Adhortacja *Recontiliatio et paenitentia* (Rzym, 2.12.1984).
- Jan Paweł II, Adhortacja *Sollicitudo rei socialis* (Rzym, 30.12.1987).
- Jan Paweł II, Encyklika *Slavorum Apostoli* (Rzym, 2.06.1985).
- Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint* (Rzym, 25.05.1995).
- Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na Wzgórzu Lecha (Gniezno, 3.06.1979).
- Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej pod Szczytem Jasnej Góry dla pielgrzymów z Dolnego Śląska i Śląska Opolskiego (Częstochowa, 5.06.1979).
- Jan Paweł II, Orędzie do młodzieży całego świata z okazji XII Światowego Dnia Młodzieży (Castel Gandolfo, 15.08.1996).
- Jan Paweł II, Przemówienie do Konferencji Episkopatu Polski (Częstochowa, 5.06.1979).
- Jan Paweł II, Przemówienie do wiernych (Watykan, 16.10.1978).
- Jan Paweł II, Z okazji 180. rocznicy urodzin Cypriana Norwida (Watykan, 2.07.2001).
- Łużny R., *Kraje i narody słowiańskie w myśli religijnej Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, w: *Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze*, seria 9, Warszawa 1998, s. 45-66.

²¹ Jan Paweł II, Orędzie do młodzieży całego świata z okazji XII Światowego Dnia Młodzieży (Castel Gandolfo, 15.08.1996), 8.

²² Jan Paweł II, Adhortacja *Nova nadzieja dla Libanu* (Bejrut, 10.05.1997), 97.

²³ Zob. Jan Paweł II, Encyklika *Ut unum sint* (Rzym, 25.05.1995), 41.

- Łużny R., *Mysł słowiańska Jana Pawła II. Zbiór artykułów*, red. J. Orłowski, A. Woźniak, Lublin 2008.
- Mikołajczak A.W., *Latinitas polska w uniwersum kultury europejskiej*, w: *Pozukiwanie Europy. Zjazd Gnieźnieński a idea zjednoczonej Europy*, red. A.W. Mikołajczak i L. Mrozewicz, „Studia Europaea”, t. 1, Poznań 2000, s. 27-36.
- Picchio R., *Latinitas Slaviae Romanae*, w: *Między Slavia Latina i Slavia Orthodoxa*, red. J. Axer, z. 1-2, Warszawa 1995, s. 11-18.
- Wojtyła K., *Symphonie – Scalenia*, w: K. Wojtyła, A. Bujak, *Renesansowy psalterz (Księga słowiańska). Poezje słowem i światłem pisane*, Kraków 1999, s. 51-91.

O AUTORCE:

dr Dominika Żukowska-Gardzińska – doktor teologii dogmatycznej; adiunkt w Instytucie Dialogu Kultury i Religii UKSW; związana z Centrum Myśli Jana Pawła II; zainteresowania badawcze: skutki przemian religijno-kulturowych, dialog na poziomie kultury i religii, oraz dawny i współczesny stosunek człowieka do własnej cielesności; zainteresowania te rozwija m.in. poprzez badanie spuścizny Jana Pawła II.

Kontakt: dominika.zukowska@wp.pl.